

סוג הבחינה: א. בגרות לבתי ספר על-יסודיים
ב. בגרות לנבחנים אקסטרניים
מועד הבחינה: חורף תשע"ב, 2012
מספר השאלון: 207,002103
נספח: "מקראות גדולות": שמות, א', ו'-כ"ב

ת נ "ך

לבתי ספר דתיים

יחידת לימוד אחת לנבחנים המשלימים ל-3 יחידות לימוד

הוראות לנבחן

א. משך הבחינה: שעה וחצי.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.

פרק ראשון	—	פרק שלא נלמד	—	32 נקודות
פרק שני	—	תורה	—	36 נקודות
פרק שלישי	—	נביאים וכתובים	—	32 נקודות
	—	סה"כ	—	100 נקודות

ג. חומר עזר מותר בשימוש: תנ"ך שלם בלי פירושים, בלי תוספות ובלי סימונים.

ד. הוראות מיוחדות: אין.

הערה: בנספח המצולם מן התנ"ך בא השם המפורש בצורת ה' ובצורת א/לקים.

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב כטייטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
רשום "טייטה" בראש כל עמוד טייטה. רישום טייטות כלשהן על דפים שמחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ב ה צ ל ח ה !

/המשך מעבר לדף/

פרק ראשון — פרק שלא נלמד (32 נקודות)**שמות, א', ו'-כ"ב** (נספח)

עיינ בנספח ובמפרשיו, וענה על כל השאלות 1-4 (מספר הנקודות לכל שאלה רשום בסופה).

1. עיין בפסוקים ח'-י'.**א.** "ועלה מן הארץ" (פסוק י').

עיינ ברש"י לפסוק י' בקטע המסומן, וברשב"ם לפסוק זה בקטע המסומן.

ממה חשש פרעה לפי רש"י, וממה הוא חשש לפי רשב"ם?

ב. "והיה כי תקראנה מלחמה" (פסוק י').

עיינ בספורנו לפסוק זה בקטע המסומן.

כיצד מיישב ספורנו את המעבר בפסוק מלשון רבים ("תקראנה") ללשון יחיד?

(7 נקודות)

2. עיין בפסוקים י"א-כ"ב.

בפסוקים י"א, י"ג, ט"ז, כ"ב מפורטות ארבע גזרות שגזר פרעה על ישראל.

א. אילו מן הגזרות האלה נזכרות בדברי ה' לאברהם בברית בין הבתרים (**בראשית**, ט"ו, י"ג-י"ד)?

בסס את דברך על האמור בפרקנו ובברית בין הבתרים.

ב. עיין בפסוקים י"א, י"ג, וברמב"ן לפסוק י"א בקטע המסומן.**(1)** מי היו הממונים על ביצוע הגזרה שבפסוק י"א, ומי היו הממונים על ביצוע הגזרה

שבפסוק י"ג?

(2) לפי פשט הכתוב, במה חמור תוכן הגזרה השנייה מתוכן הגזרה הראשונה?

(8 נקודות)

3. א. עיין בפסוקים י"א-י"ג ובפסוקים ט"ו-כ"ב.**(1)** כיצד הכתוב מסביר את הסיבה לשינוי מהגזרה שבפסוק י"א לגזרה שבפסוק י"ג?**(2)** מהי הסיבה לשינוי מהגזרה שבפסוק ט"ז לגזרה שבפסוק כ"ב?**ב.** עיין בפסוקים י"ד-ט"ז, וברש"י לפסוק ט"ז, ד"ה "אם בן הוא".**(1)** איזה קושי בא רש"י ליישב בפירושו, וכיצד הוא מיישב אותו?**(2)** איזו בעיה ברצף הפסוקים י"ד-ט"ז מתיישבת לפי פירושו של רש"י, וכיצד היא מתיישבת?

(10 נקודות)

4. עיין בפסוקים י"ז-כ"ב, וברש"י וברשב"ם לפסוק כ"א בקטעים המסומנים.**א.** לפי כל אחד מהמפרשים, מיהו "עושה הבתים", ולשם מה הוא עשה אותם?**ב.** לפי רשב"ם, האם קיבל פרעה את ההסבר של המיילדות בפסוק י"ט לכישלון

שליחותן? נמק את תשובתך.

(7 נקודות)

פרק שני — תורה (36 נקודות)

ענה על שתיים מהשאלות 5-7 (לכל שאלה — 18 נקודות).

5. עיין בדברים, י"ז, י"ד-כ'.

א. — "ואמרת אשימה עלי מלך" (פסוק י"ד).

— "שום תשים עליך מלך" (פסוק ט"ו).

(1) רמב"ן (פסוק י"ד): "הזכיר 'ואמרת', כי מצווה שיבואו לפני הכהנים הלוויים ואל השופט

ויאמרו להם רצוננו שנשים עלינו מלך".

מהו הקושי שעולה מפסוקים אלה, וכיצד רמב"ן מיישב אותם?

(2) עיין בפסוק ט"ו.

גמרא (בבא קמא): "מקרב אחיך תשים עליך מלך" — ממובחר שבאחיך".

איזו כפילות בפסוק הגמרא באה ליישב, וכיצד היא מיישבת כפילות זו?

ב. עיין בפסוקים ט"ז-י"ז.

בפסוקים אלה התורה אוסרת על המלך להרבות סוסים ולהרבות נשים.

(1) באר את הנימוק שהתורה מביאה לכל אחד מאיסורים אלה (סך הכול — שני נימוקים).

(2) גמרא (סנהדרין): "ואמר ר' יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי שתי מקראות נתגלו

טעמן [ונ]כשל בהן גדול העולם. כתיב 'לא ירבה לו נשים', אמר שלמה אני ארבה ולא אסור,

וכתיב 'ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו', וכתיב 'לא ירבה לו סוסים' [ולא ישיב את העם

מצרימה]', ואמר שלמה אני ארבה ולא אשיב, וכתיב 'ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף'."

באר, על פי הגמרא, כיצד הביא גילוי טעמים של האיסורים לכישלונם של שלמה.

6. עיין בדברים, כ', י'-י"ח.

א. רש"י (פסוק י'): "במלחמת הרשות הכתוב מדבר, כמו שמפורש בעניין: 'כן תעשה לכל הערים

הרחקת ממך מאד' (פסוק ט"ו)".

(1) מהי "מלחמת רשות", ומהי "מלחמת מצווה"?

(2) כיצד רש"י למד מפסוק ט"ו, שפסוקים י'-ט"ו עוסקים במלחמת רשות?

ב. (1) במלחמת רשות, כיצד יש לנהוג בעמים אם הם נענים לקריאה לשלום, וכיצד יש לנהוג

בהם אם אינם נענים לקריאה לשלום?

(2) כיצד יש לנהוג בעמים במלחמת מצווה?

7. עיין בדברים, ל"ג.

א. עיין בפסוקים ז'-י"ב.

בברכותיו לשבטים משה מתייחס לנחלותיהם העתידיות.

כיצד הדבר בא לידי ביטוי בסדר הברכות לשבטים: יהודה, לוי, בנימין?

ב. עיין בפסוקים ח'-י"א.

(1) בפסוקים אלה משה משבח את שבט לוי על התנהגותו במאורע שאירע בעבר.

ציין מאורע זה, וכתוב מהי ההתנהגות של שבט לוי שמשה משבח.

(2) כתוב שני תפקידים שונים של שבט לוי שמשה מזכיר בדבריו.

פרק שלישי — נביאים וכתובים (32 נקודות)

ענה על שתיים מהשאלות 8-10 (לכל שאלה — 16 נקודות).

8. עיין בישעיה, מ', ט'-י"ז.

א. בפסוקים י"ב-י"ד הנביא שואל את העם שאלות רטוריות.

(1) במה עוסקות השאלות שבפסוק י"ב, ובמה עוסקות השאלות שבפסוקים י"ג-י"ד?

(2) לפי האמור בפסוק י"ז, לשם מה הנביא שואל שאלות רטוריות אלה?

ב. עיין בפסוק ט"ז.

רד"ק: "לגויים שחושבים [...] שאין לי יכולת להוציא ישראל מידם, לא יכופר להם בשום עולה

שיקריבו לפניי אחר שיראו שאוציאם [...]", כל עצי הלבנון להדליק אש וכל חיית הלבנון לשרפה

לעולה לפניי, לא יספיקו להם".

(1) לפי רד"ק, לשם מה זקוקים הגויים לעצי הלבנון ולחיות הלבנון?

(2) לפי רד"ק, כיצד מתקשרים דברי הנביא בפסוקים י"ב-י"ז לנבואה שבפסוקים ט'-י"א?

9. עיין בישעיה, נ"ח.

א. עיין בפסוקים ב'-ד'.

(1) "למה צמנו ולא ראית" (פסוק ג').

באר את טענת העם שבמילים אלה, והסבר את תשובת ה' בפסוק ד' לטענתם.

(2) "ודעת דרכי יחפצון" (פסוק ב').

תרגום יונתן: "כאילו למידע אורחן דתקנן קדמיי" (=עושים עצמם כאילו הם חפצים לדעת את הדרכים הרצויות לפני ה').

מה מביא את התרגום לפרש כך?

ב. עיין בפסוקים ו'-י'.

(1) עיין בפסוקים ו'-ז'.

הסבר כיצד בפסוקים אלה בא לידי ביטוי העיקרון של הקדמת "סור מרע" ל"עשה טוב".

(2) במה שונה מצוות הצדקה שבפסוק ז' ממצוות הצדקה שבפסוק י'?

10. עיין בשמואל א, פרק ד'.

א. "נקחה אלינו מְשֻׁלָּה את ארון ברית ה' ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו" (פסוק ג').

(1) מדוע חשבו ישראל שהימצאותו של ארון ה' במערכה נגד הפלשתים אמורה לסייע להם?

(2) האם צדקו ישראל בשיקול דעתם? הוכח את תשובתך.

ב. עיין בפסוקים י'-י"א ובפסוק י"ז.

המבשר סיפר לעלי על שהתרחש במערכה מול הפלשתים.

(1) במה שינה המבשר את סדר ההתרחשות של המאורעות, וכיצד אפשר להסביר את

הסיבה לשינוי זה?

(2) האם שיקולו של המבשר בשינוי סדר ההתרחשויות היה נכון? הוכח את תשובתך

מפסוק י"ג ומפסוק י"ח.

בהצלחה!

נספח — שמות, א', ו'-כ"ב

רשי

(ז) **פרו** – שלא הפילו נשותיהם ולא מתו כשהם קטנים: **וישראלו** – שהיו יולדות ששה בחרם אחד: (ח) **ויקם מלך חדש** – רב ושמואל חדל אמר חדש ממש. וחדל אמר שנתחדשו גזרותיו: **אשר לא ידע** – עשה עצמו כאלו לא ידע: (י) **הבה נתחכמה לו** – כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך: נתחכמה לו לעם. נתחכמה מה לעשות לו. ורבותינו דרשו נתחכם למושיעו של ישראל לזנוס במים שכבר נשבע שלא יביא מצול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת): **ועלה מן הארץ** – על כרחו. [ורבותינו דרשו כאדם שמקבל עצמו ותולה קללתו באחרים וזהו הוא כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשנו]:

וימית יוסף וכל אחיו וכל דורו – והוא. **ז ובני ישראל נפישו ואתיגדו וסגיוו ותקיפו לחדא לחדא: ואתמליאת ארעא מנהון. {פ}** **ח וקם מלכא חדתא על מצרים הלא מקיים גזירת יוסף. ט ואמר לעמיה: הא עמא בני ישראל סגן ותקפין מננא. י הבו נתחכם להון: דלמא יסגון ויהי ארי יערעננא קרב ויתוספון אף אגון על סגנא יגיחון בנא קרב ויסקון מן ארעא. יא ומניאו עליהון שלטונין מבאשין בדיל לענואיהון בפלחנהון: ובנו קרני בית אוצרי לפרעה ית פיתום וית רעמסס. יב וכמאדמענו להון בין סגן וכין תקפין: ועקת למצראי מן קדם בני ישראל.**

(יא) **עליו** – על העם: **מסים** – לשון מס שרים שגובין מהם הגם. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: **למען ענתו בסבלתם** – של מצרים: **ערי מסכנות** – כתרומו. וכן (ישעיהו כב טו) **לך בל אל הסוכן הזה** גזר הממונה על האזרחות: **את פתם ואת רעמסס** – שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאות חזקות ובלויות לאולר:

(יב) **וכאשר יענו אותו** – בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבות ולהפריץ: **כן ירבה** – כן רבה וכן פרץ. ומדקדק רוח הקודש אומרת כן אחס אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: **ויקלו** – קלו בחייהם. ורבותינו דרשו כקולים היו צעניהם:

רמבן

(י) **הבה נתחכמה לו** – לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חנם כזה כי עמהם הוא מתייעץ ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה. אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם ולכן הטיל בהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה (מ"א ט כא). ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם. ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אתם. והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחים אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור אבל אמר לעם כאשר ימצא כל אחד ילד יהודי ישליך אותו ביאור ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמרו שיביא עדים ויעשה בו נקמה. וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים מחפשים הבתים וכנסים שם בלילות ומתנכרין ומוציאים הילדים משם כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו (להלן ב ג): ונראה שעמד זה ימים מעטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזרה וכשנולד משה נראה שנתבטלה אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן או כאשר נשמע כי מאת המלך נהיה הדבר ביטל אותו או שהיה על פי האצטגניות כדברי רבותינו (שמו"ר א כט) כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע החכם. וזה טעם מאמר האומרים למשה אשר הבאשתם את ריחנו לתת חרב בידם (להלן ה כא) כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו וימצאו טענה כי אנחנו מורדים במלוכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל לא יצטרכו עוד לעשות במרמה: **ועלה מן הארץ** – על כרחו. ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים (סוטה יג א) כאילו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשנו. לשון רבינו שלמה. ואם כפירוש הרב היה אומר "ועלה על הארץ" כי כן הלשון בלוחמים עלה נבוכדנצר מלך בבל על כל ערי יהודה הבצורות וילכדם ויתפשם (מ"ב יח ג) עלה רצין מלך ארם ירושלם למלחמה (ישעיה ז א). ואולי יאמר ועלה עליו מן הארץ אשר הוא יושב בה ירמוז לארץ גושן: ויתכן לפרש שיאמר כי תקראנה מלחמות יהיה נוסף על שונאינו לשלול שלל ולבזו בז ועלה לו מן הארץ הזאת אל ארץ כנען עם כל אשר לנו ולא נוכל אנחנו לנקום נקמתנו ממנו ולהלחם בו. והוא כלשון אשר העלנו מארץ מצרים (להלן לב א) אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות (ירמיה כג ח) וכן ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ (הושע ב ב) שיישמו עליהם ראש ועלו לארצם מן הארץ אשר גלו בה:

[יא) שרי מסים למען ענותו] – שם על העם מס לקחת מהם אנשים לעבודת המלך ומינה על המס שרים מן המצריים שיקחו מהם כרצונם אנשים לפי העבודה [...]. וכאשר ראו שלא יזיק זה לעם קצו בחייהם מפניהם וגזרו שיעבידו כל מצרים את העם וכל איש מצרי שיעטרך בעבודה ימשול לקחת מהם אנשים שיעשו עבודתו. וזה טעם ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך: [ועוד גזרו עליהם עבודות קשות בחומר ובלבנים כי מתחלה היו שרים נותנים להם הלבנים והיו אנשים המס בונים הבנין ועתה נהגו העם בעבודה וצוות שיהיו עושים עפר ועושים החמר בידיהם וברגליהם ולא ינתן להם מבית המלך רק התבן בלבד ונותנין הלבנים לאנשי המס הבונים לעשות הבנין וגם כל עבודה קשה אשר לפרעה ולמצרים בשדה כגון החפירות והוצאת הזבלים הכל נתנו עליהם וגם היו רודים בהם לדחוק אותם שלא ינוחו ומכים ומקללים אותם. וזה טעם את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך: והיה המלך מפרנס אותם בלחם צר כמנהג לפועלי המלך. וזה מאמר המתאים שממנו נאמר כי הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים (במדבר יא ה) כי הדגה במצרים רבה מאד והיו לוקחים מן הצדים אותם במצות המלך ולוקחים מן הגנות קשואים ואבטיחים ואין מכלים כי מצות המלך היא. ורבותינו אמרו עבדים למלכים היו ולא עבדים לעבדים (מכילתא בחדש סוף פרק ה). אם כן "ויעבידו מצרים" רמז לשרי המסים אשר לפרעה:

אבן עזרא

(ו) **וימת יוסף** – אב ובנו שתי דורות. והעד שהיה איוב אחרי שבו ממה וארבעים שנה (איוב מב טז) והוא ראה ד' דורות. וקדמוניו ז"ל אמרו עשרה דורות מאדם ועד נח. ומנה עד אברהם עשרה. ואין מספר שנות אלה כאלה. וטעם וימת יוסף כי מת בגדולתו גם אחיו לא ראו את ימי הרעה. וטעם וכל הדור ההוא על המצרים כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף:

(ז) **ובני ישראל פרו** – הולידו כעץ יתן פרו. **וישראלו** – כמו ישראל המים (ברא' א כ). רק הראשון מהפעלים העומדים בעלמם כמו הלך ישב עמד שכב והשני מהיואלים תלויים בדבר אחר כמו אכל שמר שגר אכל את הלחם שמר את הדבר שגר את החמור [...].

(ח) **ויקם מלך חדש** – פירוש כמשמעו בלא תוספות שלא היה מזרע המלוכה על כן כתוב ויקם כמו כי הקים בני את עבדי (ש"א כב ח):

(ט) **ויאמר אל עמו** – המלכיים הנה עם – מלת עם איננה סמוכה רק בני ישראל פירוש ותוספות ביאור כמו אהיה אשר אהיה (שמות ג יד) אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויחזק (ברא' מח טז). ממנו – כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו"ן רפה כמשפט להפריש בינו ובין ממנו פנה (זכרי' ז) שהוא סימן לשון יחיד שאינו נמצא בפני המדבר שהוא דגוש כמשפט [...].

(י) **והבה** – הבה את אשתי (ברא' כט כא) לשון זכר והוא הנכון כמו לכה נא עמנו ולנקבה הבי המטפחת (רות ג טו) לכי ובאי (מ"א א יג). בעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה נרדה (ברא' ז י) ולנקבה הבה נא אבוא אליך (שם לח טז) כמו לכה נסקה את אבינו יין (שם יט לב). **נתחכמה** – נבקש דרך חכמה שלא ירבה. לו – בעבורו כמו אמרי לי (שם כ יג) [...].

(יא) **מסים** – רבים והאחד מס וכמו פתים (ויקרא ז ו) פת (ברא' יח ה) והם מפעלי הכפל. וטעם **ענותו** – ליבש זרע הזכרים. **מסכנות** – אולרות וכמוהו אל הסוכן (ישע' כב טו) ותהי למלך סוכנת (מ"א א א) שומרת האולר ולא יודע לכל ושכבה בחיקך. **רעמסס** – כפתחות העי"ן ואיננה מקום ישראל:

(יב) **וכאשר יענו אותו** – אלפ"י שהיה צעניו. **כן ירבה** – כימים אשר לא עונה. **יפרוץ** – שעבר החוק בפריה ורביה וכמו ופורץ גדר (קהלת י ח):

ספורנו

(ו) **וכל הדור ההוא** – כל שבעים נפש שלא בא הדור לקלוקל גמור כל ימיהם: (ז) **פרו וישראלו** – ואחר שמתו כל שבעים נפש נטו לדרכי שרצים שרצים לבזר שחת ובזן: (ח) **ויקם מלך חדש על מצרים וכו'** – אף על פי שהיה זכרון ממנו בדברי הימים למלכים בלי ספק כפרט בענין החדוש אשר שם לחוק לא עלתה על לב המלך החדש אפשרות היותו מזה העם ושהיה עם זה ראוי לשאת פנים לעמו בעבורו:

(י) **הבה נתחכמה לו** – לבה עליו בעקיפין: **ועלה מן הארץ** – מעצמו מצלתי שנגרסם בזה בלתי סבה מבוחרת לתת אותנו לשמנה בקמינו. וזה נעשה פן ירבה [והיה כי תקראנה מלחמה] – כי תקראנה רעות וזרות של איזו מלחמה] כמו ותכל דוד (ש"ב יג לו) נפש דוד: **ונוסף גם הוא על שונאינו** – כי בהיותם גדלים ממנו במילה ובגשון ובדעות העברים באופן שלא יכלו המצרים לאכול את העברים לחם (בראשית מג לב) הם לנו לאויבים בלי ספק ויגלו שנתחם אז בעת זרות המלחמה:

(יא) **למען ענותו** – כדי שיקימו ללאת אל ארץ אחרת: **ויבן ערי מסכנות** – והם קצלו עליהם למס לבנות את הערים:

רשבם

(ו) **וכל הדור ההוא** – שבעים נפש: (ז) **פרו** – בהריון: **וישראלו** – לידה שלא שיכלה הרחם שבכל מקום קטנים קרוין שרץ על הארץ: **וירבו** – גדלו ונעשו הקטנים גדולים שלא מתו בקטנותם: **ויעצמו** – שלא מתו אנשים. אלא חיו הרבה ועצמו במאד מאד עד שנתמלאה הארץ אותם. וכן והחצר מלאה [את נגה] כבוד י"י כמו מילאה. וכן ושוליו מלאים את ההיכל כמו ממלאים את ההיכל: (י) **נתחכמה לו** – שלא ירבה שאם ירבה והיה כי תקראנה מלחמה משנאינו. כמו ידה ליתד תשלחנה מצינו לשון יחיד אצל רבים: **כי תקראנה** – כי תארגנה. כמו מקראי קודש מערע קודשא לשון מאורע: **[ונלחם בנו ועלה מן הארץ]** – לשוב אל ארץ אבותיהם ולא טוב לנו לאבד עבדינו וקר ליה מלכותא קטיעא: (יא) **מסים** – מן הכפולים הוא [מן] מסס כמו פתות אותה פתים מן פתת: **מסכנות** – אוצרות. כמו אל הסוכן הלז לשבגא אשר על הבית: (יב) **כן ירבה** – כמו כן הרבו כמלפנים: **ויקוצו** – בחייהם כמו קצתי בחיי. וכן אשר אתה קץ מפני שני מלכיה:

אבן עזרא

(יג) ויעבדו – רעות רבות חדש עליהם בראשונה לעשות מלאכתו וכאשר ראה שלא חסר רבות נתן רשות למאמרים ולשפירות להעבירים יותר מחק העבדים והוא בפרך והוא כדברי המתרגם ארמית. ולומר בפיו פרוכים איננו נכון כלל. וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שכן שרות על כל המילדות וזה להרוג כל הזכרים היולדים: (יד) וימרו – ידוע הוא כי התי"ו סימן לנקבות על הרוב והמ"ס סימן לזכרים כמו מועדות (וה"ב ח יג) ומועדים (ברא' א יד). [...] וטעם בחומר וכלבנים – לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקטור ולזמור ולבטור וזה את כל עבודה בשדה ואח"כ כלל את כל עבודתם לזכריהם. אשר עבדו בהם – ישרתו עבדו עבדו שנים. עבדו בהם בפרך – וגזרת עבד כלל אחריה היא עבודת העבד וככה עבדתיך (ברא' ל כו) ואם אחריה ב"ית הוא על ב' דברים. האחד עבדו כמו ויעבד ישראל באשה (והש"ב יג) והשני לא חטבו כל בפרך כדרך אשר לא עובד בה (דבר' כא ג) וככה אשר לא עבד בו (שם שם 7) כי כתוב והארץ הגשמה חטבו (ויחז' לו 7) ועל הדך הזה כנוסה כאשר נוסה בו (ושע' כד 3): (טו) ויאמר מלך מאמרים למילדות – שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתינה שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר. וככה ראינו היום במקומות רבות. והאם והבת היו בדרך קבלה כי נכון הוא:

(טז) ויאמר בילדון את העבריות – כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי ועל אמונתו יקרא עברי על כן אבי כל בני עבר (ברא' י כא) הבא מעבד הנהר עבר הנהר משתי העברים. אמר בן קריש כי אל"ף אבנים נוסף מגזרת בנים והטעם המשכר כמו מי אפסים (ויחז' מז ג). [...] (יז) וימרו – העליון האל"ף בעבור שלא תתעבר המלה עם גזרת ראה. ותחין – בכל כוחן יותר ממשפט הראשון כי מה תורך היה להאריך: (יח) וימרו – הנכון בנות מות כי הפכתו מלתי ואין הפרש בין ותאמרנה עבר כמו ותאכלנה הפרות (ברא' מא 7) ובין כשידבר עליהן לנכח עצמן בהכנס או"י הפתוח וככה מדוע עשיתן ותחין: (יט) ותאמרנה – לא עברנו על מלתיך כי העבריות אינן כמאמרים כי כח חיים הרבה יש להם. ובא היו"ד רפה מן כי חיות והוא הנכון כמו דוות רוות עלות עלי (ברא' לג יג). ונדגש יו"ד במלת חיים שהוא תאר כמו ונתפשט חיים (מ"ב ז יב) כיו"ד אלהי העבריים (שמות ג יח) כן חיים שהוא שם דבר כמו עץ חיים (משל' ג יח) וכמו ופטורי אלים (מ"א ו יח). וילדו נקבות פועל עבר כי שיה הוא לזכרים טו (שמות לה כה) אכלו (שמות לח ח): (כ) ויטב – בעלי היו"ד בראשונה פעם יעמד היו"ד כמו זו ופעם יחליפוהו בוי"ו כמו ויטב שם רעבים (תה' קז לו) שהוא מן יטב כמו ויטב מן יטב. וזה הטוב הוא הנזכר אחר כן ויעש להם בתיים כמו כי בית יעשה לך ד' (ש"ב ז יא): (כא) ויהי כי יראו – בעבור שלא יראו ממלך מאמרים רק יראו מהם ויטב אליהן. ודע כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים ולא מן היוצאים כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר על כן יראו מאת ד' הוא הנכון. ואחזו דרך קצרה לומר ירא את ד' (מ"א יח יב) על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל כמו נולד (דה"א ב ג) נשבר ונדה (תה' נא יט). והמשכיל יבין: (כב) ויאמר – כל יושב על כסא מלכות מאמרים יקרא בלשון מאמרים להגיד שמו כפרעה נכה (ירמ' מו ז) ככה שמו בלשון עמו וכן פרעה הפרע (שם מד ג). היולד – שם תואר כמו גבור שבור:

רשבם

(יג) בפרך – לשון שברון הוא. בתלמוד מפרכין באגוזים: (יד) ובכל עבודה בשדה – חריש וקציר: את כל עבודתם – עם כל עבודתם אשר עבדו בהם בתוך העיר בפרך: (טו) למיילדות העבריות – למיילדות שהם עבריות: (טז) על האבנים – על המשבר. כדאמ' באו בנים עד משבר. גם בכלי יוצר כתב בירמיה עושה מלאכה על האבנים: וחייה – טעמו למעלה כמו מן שב שבה מן ארפכשד חי יאמר לנקבה חייה. אבל אילו חייה אלף שנים פעמיים טעמו למטה ולשון זכר מגזרת עשה עלה ראה: (יז) ויתראנה – לשון יראה. אבל ותרנה בלא יו"ד לשון ראייה שהרי יאמר ותרנה: ותחין – אין חילוק בין פעלו לפעלתם: (יט) כי חיות הנה – בריאות ופקחות וממהרות לילד: (כא) ויעש להם בתיים – לשמרם מן ילכו לעבריות היולדות. וגם יצו פרעה לכל עמו: (כב) לאמר – וכן אמר להם. שכן כל לאמר שבתורה כפל לשון של יצו או של ויקרא או של וידבר או של ויאמר כמו שפירשתי באלה תולדות נח:

רשי

(יג) בפרך – בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשכרתו: (טו) למילדת – הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שזכר ומשכר דובר ומדבר כך מוליד ומילד: שפרה – זו יוכבד על שם שמשפרת את הולד: פועה – זו מרים שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הגסים המפייסות חינוך הבוכה. פועה לשון אעקה כמו (ושע' ו) מצ יד) כיוולדה אפעה: (טז) בילדון – כמו בהולידו: על האבנים – מושב האשה היולדת ובמקום אחר קוראו משכר וכמוהו (ירמיהו יח ג) עושה מלאכה על האבנים מושב כלי אומנות יוצר חרס: אם בן הוא וגו' – לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו לו לאטגנינו שעתיד להולד בן המושע אוחם: וחיה – ותחיה: (יז) ותחיו את הילדים – מספקות להם מים ומזון. תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתו לפי שלשון עברית לנקבות רבות עושה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתו כגון (שמות ב יט) ותאמרנה איש מזרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים ותדברנה בפיכם (ירמיהו מד כה) לשון דברתו כמו ותדברו לזכרים וכן (ויחזקאל יג יט) ותחללנה אותי אל עמי לשון עבר חללתו כמו ותחללו לזכרים: (יט) כי חיות הנה – בקיאות כמילדות. תרגום מילדות חיתה ורבותיו דרשו הרי הן משולות לחיות השדה שאינן לריכות מילדות והיכן משולות לחיות גור אריה (בראשית מט ט) זאב יטרף (שם כז) בבור שורו (דברים לג יז) אילה שלוחה (בראשית מט כא) ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כללן (בראשית מט כח) ויבדך אותם ועוד כתיב (ויחזקאל יט ז) מה אמר לביא:

(כ) ויטב – הטיב להם. וזה חלוק בתיבה סיסודה שתי אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראש קשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד ביו"ד שהוא קמ"ץ קטן כגון ויטב אלהים למילדות וירב בבת יהודה (אויכה ב ה) הרבה תלניה וכן ויגל השארת (דברי הימים ב' לו כ) דנבזרחאן הגלה את השארת ויפן זב אל זב (שופטים טו ד) הפנה הזנבות זו לזו כל אלו לשון הפעיל את אחרים. וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו"ד בחי"ק כגון (ויקרא י כ) ויטב בעיניו לשון הוטב וכן וירב העם (פסוק כ) נתרבה העם ויגל יהודה (מלכים ב' כה כא) הגלה יהודה ויפן כה וכה (ב יב) פנה לכאן ולכאן. ואם תשיבני וילך וישב וירד ויאכל לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יאכל ישב ילך היו"ד אות שלשית בו: ויטב א/לקים למילדת – מהו הטובה (כא) [ויעש להם בתיים] בתי כהונה ולויה ומלכות שקרוין בתיים. [ויבן את בית ה' ואת בית המזב (מלכים א' ט א). כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה (סוטה יא ב): (כב) לכל עמו – אף עליהם גזר. יום שנוכל משה אמרו לו לאטגנינו היום נולד מושיען ואין אנו יודעין אם ממאמרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המאמרים שנאמר כל הן היולד ולא נאמר היולד לעבדים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה:

ספורנו

(יג) ויעבדו – כשראו אותם מבזים עצמם לפעולה פחותה שמו אותם לעבדים וזה כי כפי מה שהיו מוסיפים חטאת על חטאת כן אבדה עמם ויאלו מרעה לרעה: (יד) וימרו את חייהם – כאשר הוסיפו לחטוא בדעות ובמעשים כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ואלו אתו לשמוע אלי איש שקווי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מאמרים לא עזבו ואומרו לשפוך חמתי עליהם לבלות אפי בהם בתוך ארץ מאמרים (ויחזקאל כ ח) וכן היתה יד לריהם עליהם הלך וקשה: (טו) למילדות העבריות – לאותן שהיו בעיר מאמרים כי אמנם בעם כל כך רב לא היו שתי מילדות בלבד. אצל אחר שבגדו במלך מילדות מאמרים אחר שדבר להן המלך בעצמו לא שם לבו לזכות במילדות שר המקומות: (יח) מדוע עשיתן – שבגדתן בי כי הנה כשנתיי לא מאמרים לעשות מלתי ובטחתי בכן שתמיתו הילדים ותחלתי נכזבה: ותחיו את הילדים – ולא די שלא עשיתן מלתי להמיתן כי גם נתתם עלות להחיותם: